

บทที่ 2

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาเรื่อง “แนวทางการปรับประสานและส่งเสริมสื่อนาฏศิลป์ผ่านสื่อโทรทัศน์” ตามที่ได้กล่าวถึงที่มาและความสำคัญของปัญหาในบทที่ 1 ไปแล้ว โดยผู้วิจัยสนใจศึกษาว่า สื่อนาฏศิลป์ที่มีคุณสมบัติเป็นทั้ง “สาร” และ “สื่อ” และถือเป็นสื่อประจำชาติที่อยู่คู่กับประเทศไทยมาโดยตลอด ในปัจจุบันเมื่อถูกลดความสำคัญลงจากสังคมที่ได้รับสื่อใหม่ๆ เข้ามาเนื่องด้วยกระแสโลกาภิวัตน์นั้น กระบวนการทางสื่อสารมวลชนจะก้าวเข้ามามีส่วนร่วมช่วยในการเผยแพร่สื่อประจำชาติได้อย่างไร ซึ่งก็คงต้องหันมาศึกษาว่า ทั้งสื่อนาฏศิลป์ที่ถือเป็นสื่อประจำชาติ (National Media) และสื่อสารมวลชน (Mass Media) จะต้องมีการปรับประสานเพื่อให้เกิดความกลมกลืนกันอย่างไร ผู้รับสารหรือประชาชนจึงจะสามารถรับสารที่สื่อผ่านสื่อนาฏศิลป์ได้อย่างครบถ้วนและเกิดสุนทรียรสจากนาฏศิลป์ รวมถึงหันมาให้ความสนใจกับสื่อนี้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

นาฏศิลป์ไทยนั้นถือเป็นการเล่าเรื่องโดยสื่อเรื่องที่เล่าผ่านทางภาษาท่าทางหรือที่เรียกกันว่า “นาฏยภาษา” นอกจากนั้นยังมีภาษาอื่นๆ ที่เข้ามาประกอบอันจะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจของผู้รับสารให้ชัดเจนและถูกต้องได้ ไม่ว่าจะเป็นภาษาของบทร้องภาษาของทำนองเพลง ภาษาจากการแต่งกาย ภาษาจากการแสดงออกทางสีหน้า แนวคิดนี้จึงถูกนำมาประกอบเพื่อชี้ให้เห็นว่านอกจากการที่สื่อนาฏศิลป์ไทยจะเป็นสื่อที่สร้างความบันเทิงแก่ผู้รับแล้วยังถือเป็นสื่อหนึ่งที่เมื่อนำมาเผยแพร่ผ่านสื่อโทรทัศน์แล้วจะสามารถใช้เล่าเรื่องราวผ่านภาษาต่างๆ ที่รวมกันอยู่ในการแสดงนาฏศิลป์ไทยได้เป็นอย่างดี

ผู้วิจัยจึงได้เลือกทฤษฎีและแนวคิดที่สามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการศึกษาประเด็นปัญหาดังที่กล่าวมาในบทที่หนึ่ง โดยแยกเป็น 3 กลุ่มคือ

- กลุ่มที่หนึ่ง** สื่อพื้นบ้านหรือสื่อประจำชาติ
- กลุ่มที่สอง** แนวคิดเรื่องการสื่อความหมาย
- กลุ่มที่สาม** แนวคิดเรื่องการปรับประสานระหว่างสื่อพื้นบ้านกับสื่อมวลชน

กลุ่มที่หนึ่ง สื่อพื้นบ้านหรือสื่อประจำชาติ

1. แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้านหรือวัฒนธรรมประจำชาติ เป็นการนำเสนอมุมในการมองเห็นคุณค่าของสื่อพื้นบ้านและสื่อประจำชาติอันถือเป็นสื่อวัฒนธรรม โดยเสนอว่าสามารถนำมาใช้ประโยชน์ทั้งในแง่ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาและการธำรงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อไม่ให้สูญหายไปตามกาลเวลา
2. งานวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์บทบาทและค่านิยมของสื่อพื้นบ้าน “ละครเสภาขุนช้างขุนแผน” โดย ธีรเดช ชื่นประภานุสรณ์ ที่มุ่งศึกษาประเด็นการนำสื่อพื้นบ้านดั้งเดิมของชุมชนชาวไทย คือ การเล่นเสภา มาใช้ในการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร ให้ความรู้ด้านต่างๆ พร้อมทั้งช่วยปรับเปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ และการสืบทอดวัฒนธรรม ซึ่งมีบางส่วนของเนื้อหางานวิจัยที่เป็นไปในแนวทางการนำสื่อที่มีใช้สื่อสารมวลชนสมัยใหม่มาใช้ในการสื่อสาร

ซึ่งแนวคิดและงานวิจัยในข้อ 1 และ 2 สามารถนำมาตอบปัญหาสำหรับวัตถุประสงค์ข้อ

1 คือ เพื่อศึกษาถึงสถานภาพและศักยภาพของสื่อนาฏศิลป์ในสังคมไทยปัจจุบัน ว่าอยู่ในฐานะเป็นเพียงความบันเทิง, เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ หรือมีศักยภาพสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการสื่อสารของสังคมได้

กลุ่มที่สอง แนวคิดเรื่องการสื่อความหมาย

1. การวิเคราะห์สื่อด้วยทฤษฎีสัญญะวิทยา (Semiological Analysis) และการสื่อความหมาย ที่นำมาใช้ประกอบการศึกษาในเรื่องการตีความ (Decode) สัญลักษณ์ต่างๆ โดยใช้เกณฑ์การพิจารณา คือ Icon, Index, Symbol เพื่อให้รู้จักวิธีการตีความสัญลักษณ์ทางการสื่อสารที่ถูกส่งผ่านทางสื่อนาฏศิลป์ รวมทั้งใช้แนวคิดด้านคติชนวิทยาและวัฒนธรรมพื้นบ้านในด้านการแสดงและการสื่อความหมาย ซึ่งเป็นแนวความคิดด้านสังคมศาสตร์ ที่มีความเกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ของการสื่อสารอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ตลอดจนมีความเกี่ยวข้องกับศาสตร์แขนงต่างๆ การนำแนวคิดนี้มาใช้ในการวิจัยเรื่อง “สื่อนาฏศิลป์” เพื่อเป็นการพิจารณาได้ชัดเจนยิ่งขึ้นจากแบบจำลองที่จะเห็นได้ว่าการสื่อความหมายที่ไม่ได้มาจากการที่สามารถรับได้โดยตรงนี้จะต้อง ๑. ผู้กระบวนการใส่ ที ส (encode) และการถอดรหัส (decode) ดังนั้นการนำสื่อนาฏศิลป์มาใช้และมีการใส่ความหมายสาร ผู้ส่งสารก็จะต้องมี

วิธีการให้ผู้รับสารสามารถตีความหรือถอดรหัสสารได้ตรงตามความต้องการ เพราะไม่เช่นนั้นการสื่อสารก็จะไม่สัมฤทธิ์ผล

2. แนวคิดเรื่องการสื่อสารโดยใช้ภาษาท่าทาง (Body Language) ใช้ศึกษาในเรื่องการถอดรหัสความหมายจากภาษาท่าทางหรือ “นาฏยภาษา”

กลุ่มที่สาม แนวคิดเรื่องการปรับประสานระหว่างสื่อพื้นบ้านกับสื่อมวลชน

1. แนวคิดเรื่องการปรับประสานระหว่างสื่อพื้นบ้านกับสื่อมวลชน (Extension of Folk Media Through the Mass Media) ใช้ศึกษาในเรื่องของกลยุทธ์การปรับประสานระหว่างสื่อพื้นบ้านหรือสื่อประเพณีกับสื่อมวลชน
2. งานวิจัยเรื่อง บทบาทหนังตะลุงทางโทรทัศน์ในการถ่ายทอดความรู้ โดยอินทรา สุวรรณ ที่มุ่งศึกษาเรื่องการนำเอาสื่อพื้นบ้าน คือ การแสดงหนังตะลุงทางโทรทัศน์เข้ามาเป็นช่องทาง หรือ สื่อ ในการถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชน

ซึ่งแนวคิดในกลุ่มที่สองและสามนี้ นำมาใช้เพื่อประกอบการศึกษาเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในข้อที่ 2 และ 3 กล่าวคือ การศึกษาถึงประเด็นการนำเอาสื่อมวลชนเข้ามาส่งเสริมสื่อนาฏศิลป์ โดยต้องมีการปรับประสานซึ่งกันและกัน เนื่องจากลักษณะเฉพาะตัวบางลักษณะที่แตกต่างกัน ซึ่งในการปรับดังกล่าวจะต้องมีความเหมาะสมและสมดุลงด้วย นั่นคือการศึกษาถึงแนวคิดและแนวปฏิบัติในการนำเสนอนาฏศิลป์ผ่านทางสื่อโทรทัศน์ที่เหมาะสมนั่นเอง

โดยแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยนำมาใช้เพื่อประกอบการศึกษา มีรายละเอียดของแต่ละแนวคิด ดังนี้

1. แนวคิดในการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านหรือวัฒนธรรมประจำชาติ

แนวคิดนี้เป็นการเสนอมุมมองในการมองเห็นถึงคุณค่าของสื่อประจำชาติหรือสื่อประจำชาติ ไม่ว่าจะเป็นนาฏศิลป์ การแสดงพื้นบ้าน เพลงพื้นเมืองที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของคนไทยในอดีต ที่พยายามหาหนทางในการจัดระบบการสื่อสารในชุมชนของตนเองด้วยวิธีการเฉพาะตัวที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละกลุ่มหรือของแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้สิ่งที่ทำให้สื่อประเภทนี้มีคุณค่ายิ่งเพราะนอกจากจะถือเป็นรูปแบบการสื่อสารในกลุ่มชนที่ถูกออกแบบมาเพื่อให้เข้ากับลักษณะของคนไทย โดยเฉพาะแล้ว ยังแสดงออกถึงความเป็นไทย ซึ่งถือเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งที่ทำให้สื่อประเภทนี้มีค่าและสมควรจะต้องได้รับการอนุรักษ์และส่งเสริมต่อไปเพื่อมิให้สูญหายจากสังคมไทย

ทั้งนี้วิธีการในการที่จะทำให้สื่อประเภทนี้ดำรงคงอยู่ได้ก็คือ มีการนำมาใช้ในสังคมเพื่อเป็นทั้งการสื่อความและการสร้างความบันเทิงในลักษณะต่างๆ ดังที่อ้างถึงในจุมพล รัตคำดีและคณะ (2521) ดังนี้

1. ลักษณะของการอนุรักษ์ ทั้งนี้เพื่อให้สิ่งที่เป็นมาตรฐานตายตัวที่แม้จะไม่สามารถเข้ากับบริบททางสังคมปัจจุบันได้ก็ตาม หากแต่จะได้รับการอนุรักษ์อย่างถูกวิธีและมั่นใจได้ว่าจะไม่สูญหายไปตามกาลเวลา รวมทั้งเป็นเสมือนหนึ่ง “คลัง” ที่สามารถจะถูกหยิบยืมเนื้อหาไปปรับประยุกต์ในรูปแบบต่างๆ อันจะเป็นทางหนึ่งที่เหมือนกับการสร้างสะพานให้ผู้รับสารสามารถเดินเข้าถึงเนื้อหาในเชิงอนุรักษ์ที่เป็นแบบแผนได้ง่ายขึ้น
2. ลักษณะของการฟื้นฟู คือการนำเอาวัฒนธรรมพื้นบ้านหรือวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นประโยชน์และเหมาะสมกลับมาใช้ใหม่หรือกลับฟื้นคืนมาใหม่ โดยอาจมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบให้ทันสมัยแต่ยังคงเนื้อหาหรือเป้าหมายเดิมที่มีคุณค่า โดยมีการประยุกต์ในบางส่วน เนื่องจากในความเป็นจริงแล้ววัฒนธรรมพื้นบ้านของไทยมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง การประยุกต์วัฒนธรรมพื้นบ้านจึงมีมาตลอดเพียงแต่จะช้าหรือเร็วเท่านั้น โดยการประยุกต์จะเป็นการผสมผสานระหว่างของเก่าและของใหม่ กลายเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ วิธีการหรือรูปแบบใหม่ที่เหมาะสมและเอื้อประโยชน์ต่อผู้รับสาร
3. ลักษณะของการสร้างใหม่ คล้ายการประยุกต์ เพียงแต่มีส่วนแก่นน้อยกว่าส่วนใหม่ แต่ต้องเป็นไปด้วยความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากการสร้างใหม่อาจไม่เหมาะสมและไม่เป็นที่ต้องการของคนในสังคม ดังนั้นจึงต้องพิจารณาว่าเป็นความต้องการที่แท้จริงและจะเกิดประโยชน์ที่เหมาะสมหรือไม่ อย่างไร กับสภาพของแต่ละท้องถิ่นและแต่ละสังคม สำหรับในข้อนี้ถือเป็นเรื่องและผู้ดำเนินการจะต้องมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ไม่ว่าจะในแง่ความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ผู้นำเสนอจะต้องเข้าใจความต้องการของสังคมและดีความได้ รวมทั้งจะต้องมีความเข้าใจและมีวิธีการจัดทำที่ดียิ่งสำหรับการที่จะนำเอาสื่อประเภทอนุรักษ์มาสร้างใหม่เพื่อมิให้เกิดความเสียหายต่อศิลปตลอดจนสามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับวัฒนธรรมประจำชาติต่อคนในสังคมได้

สาเหตุที่ผู้วิจัยหยิบยกแนวคิดเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้มาใช้ประกอบการวิจัยนั้น เนื่องจากสื่อมวลชนเองนั้นมีรากฐานจากการเป็นสื่อพื้นบ้านมาก่อน ลักษณะทุกประการมีความใกล้เคียงกัน รวมทั้งต่างก็เป็นสื่อที่มีความเป็นมาและวิวัฒนาการควบคู่กับสังคมไทยมาโดยตลอด เหมือนกัน เพียงแต่ “สื่อพื้นบ้าน” หรือ “สื่อประเพณี” ที่ได้รับความนิยมกว้างขึ้นจากระดับท้องถิ่นเป็นระดับภูมิภาคก็จะเรียกเป็น “สื่อพื้นเมือง” และหากได้รับความนิยมจนถึงระดับประเทศก็เรียกว่า “สื่อประจำชาติ” และเมื่อใดที่ได้รับความนิยมขยายออกไปจนเป็นที่ยอมรับในระดับสากลก็เรียกว่า “สื่อสากล” ดังที่ สมควร กวียะ ได้เสนอไว้เกี่ยวกับพัฒนาการของสื่อพื้นบ้าน เป็นแผนภูมิ ดังนี้ (อ้างถึงใน อีรเดช ชื่นประภาณุสรณ์ 2537)

แผนภูมิที่ 2 : พัฒนาการของสื่อพื้นบ้าน

สื่อสากล (Universal Media)

สื่อประจำชาติ (National Media)

สื่อพื้นเมือง (Local Media)

สื่อพื้นบ้าน (Folk Media)

เพราะหากมองย้อนไปในอดีตจะพบว่าสื่อพื้นบ้านมีความเป็นมาและมีบทบาทสำคัญมากสำหรับการสื่อสารและการพัฒนาท้องถิ่นก่อนที่จะมีสื่อสารมวลชนรูปแบบต่างๆเกิดขึ้น แต่ในปัจจุบันกลับพบว่าสื่อพื้นบ้านในประเทศไทยขาดการนำมาใช้อย่างเป็นทางการในการพัฒนาประเทศ ดังที่ รศ.ดร.สุรพล วิรุฬักษ์ (อ้างถึงใน อีรเดช ชื่นประภาณุสรณ์ 2537) กล่าวว่า

“สื่อพื้นบ้านในประเทศไทยมีมากมายก็จริง แต่การจะนำสื่อใดมาใช้ในการเผยแพร่ข่าวสารพัฒนา ให้ได้ผลดีนั้น มีข้อควรพิจารณาหลายประการ เช่น

1. สื่อพื้นบ้านนั้นเปิดโอกาสให้สอดแทรกข่าวสารได้มาก
2. สื่อพื้นบ้านนั้นเป็นที่นิยมของคนหมู่มากและแสดงบ่อย ๆ
3. สื่อพื้นบ้านนั้นเปิดโอกาสให้คนดูมีส่วนร่วมมาก
4. สื่อพื้นบ้านนั้นเหมาะที่จะสอดแทรกข่าวสารชนิดที่ต้องการ

สื่อพื้นบ้านทั้งหลายต่างเปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมอยู่ตลอดเวลา เพื่อความอยู่รอด รัฐและเอกชนก็สนับสนุนกิจการของสื่อพื้นบ้านในด้านอนุรักษ์และเผยแพร่ กิจการรัฐส่วนใหญ่เป็นไปในทางการศึกษาและการท่องเที่ยว ส่วนเอกชนมักใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อผล ทางการประชาสัมพันธ์ของตน หน้าที่ของสื่อพื้นบ้านกำลังเปลี่ยนไปและเราควรยอมรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านี้ว่าเป็น ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสื่อพื้นบ้านมา ปรากฏในสื่อมวลชน แต่สื่อมวลชนก็มีส่วนสำคัญในการผสมผสานระหว่างสื่อพื้นบ้านและสื่อมวล ชนนั้น ศิลปิน ช่างเทคนิค และเจ้าของข่าวสารต้องร่วมมือกันอย่างจริงจังในด้านปรัชญาคุณค่าทาง ศิลปะ คุณค่าทางสังคมธรรมชาติและเอกลักษณ์ของสื่อเหล่านั้นเพื่อให้ผลของการใช้สื่อพื้นบ้าน หรือการให้สื่อพื้นบ้านผสมผสานกับสื่อมวลชนเกิดผลดีที่สุด”

ผู้วิจัยจึงหยิบยกแนวคิดเรื่องนี้มาประกอบโดยเพื่อให้เห็นชัดเจนว่า สื่อวัฒนธรรมไม่ว่าจะ เป็นสื่อพื้นบ้าน หรือสื่อประจำชาติ เช่น สื่อนาฏศิลป์นั้น หากมีการนำมาใช้เป็นช่องทางในการสื่อ สารก็จะสามารถส่งสารผ่านสื่อนี้ได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจากเป็นการส่งสารไปพร้อม ๆ กับการสร้าง สุนทรียะแก่ผู้รับสาร

2. งานวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์บทบาทและค่านิยมของสื่อพื้นบ้าน “ละครเสภาขุนช้าง ขุน แพน” โดย อีรเดช ชื่นประภาณุสรณ์ (2537)

เนื้อหาของงานวิจัยมุ่งศึกษาประเด็น การนำสื่อพื้นบ้านอันเป็นสื่อดั้งเดิมของชุมชนชาว ไทย คือ การเล่นเสภา มาใช้ในการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร ให้ความรู้ด้านต่าง ๆ พร้อมทั้งช่วย ปรับเปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ และการสืบทอดวัฒนธรรม

ซึ่งผลของการวิจัยพบว่า การเล่นเสภาซึ่งถือเป็นสื่อพื้นบ้านและกรมศิลปากรนำมาปรับ ปรุงจนกลายเป็นการแสดงละครเสภานั้นมีบทบาทหลักในสังคมคือ การให้ความบันเทิง ส่วน

บทบาทรองคือ การให้ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชน การเสนอแนะการดำเนินชีวิตแบบไทย สอดส่องข้อเท็จจริงของสังคม การวิพากษ์วิจารณ์สังคม และการประสานสัมพันธ์คนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ส่วนสาเหตุของการเสื่อมความนิยมในสังคมนั้นเนื่องมาจากการลดจำนวนผู้ชม , อิทธิพลของสื่อมวลชนและความบันเทิงสมัยใหม่ที่แพร่ระบาดเข้ามาในสังคมไทย รวมทั้งข้อจำกัดของตัว “ละครเสภา” เองที่ต้องใช้ผู้แสดงทั้งชาย-หญิงเป็นจำนวนมากและรายได้ของการแสดงมีจำนวนน้อยเกินไป

3. การวิเคราะห์สื่อด้วยทฤษฎีสัญญะวิทยา (Semiological Analysis) และแนวคิดด้านคติชนวิทยา/วัฒนธรรมพื้นบ้านในด้านการแสดงและการสื่อความหมาย

ทฤษฎีสัญญะวิทยาเป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของสัญลักษณ์ (Sign) ที่ปรากฏอยู่ในความคิด (สมอง) ของมนุษย์ ซึ่งเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งนี้ วรพล ธรรมิกบุตร (2534) กล่าวว่าสัญลักษณ์ในที่นี้อาจหมายถึง ภาษา รหัส สัญลักษณ์ เครื่องหมาย เป็นต้น ตามการนิยามความหมายของ F. de Saussure สนใจที่จะศึกษาวงจรชีวิตของสัญลักษณ์ที่อยู่ในสังคม ซึ่งสัญลักษณ์นั้นมีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ C.S. Peirce สนใจศึกษาทฤษฎีทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับสัญลักษณ์ที่ใช้ในการแสดงเหตุผลทางความคิด จากความสนใจศึกษาเรื่องสัญลักษณ์ในแง่มุมที่ต่างกัันนี้จึงทำให้ไม่มีการแบ่งระบบสัญลักษณ์ที่แน่นอนลงไป ทั้งนี้ส่วนใหญ่จะมีการศึกษาระบบสื่อสารที่ใช้สัญลักษณ์ที่ไม่ใช่ภาษา แต่ก็ได้มีบางคนได้ขยายขอบเขตความหมายของสัญลักษณ์กับรหัสไปสู่ระดับของรูปแบบการสื่อสารทางสังคม เช่น พิธีกรรม งานฉลองต่าง ๆ และบางคนก็ขยายขอบเขตออกไปมากกว่านั้นจนถึงระดับที่เอาศิลปะและวรรณคดีมาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารโดยอาศัยระบบสัญลักษณ์ แต่สำหรับ Pierre Guiraud ได้เสนอแนวคิดไว้ในหนังสือ Semiology ที่ครอบคลุมเขตความสนใจทุกเรื่องที่กำลังกล่าวมาข้างต้น โดยเสนอระบบสัญลักษณ์ออกเป็นตอน ๆ คือ 1. โครงสร้างทั่วไปเกี่ยวกับธรรมชาติ 2. รูปแบบ 3. หน้าที่ของสัญลักษณ์ 4. ลักษณะของระบบการสื่อสาร 5. สัญลักษณ์เชิงวิทยาศาสตร์ (เทคนิค , เหตุผล) 6. สัญลักษณ์เชิงสุนทรียภาพ และ 7. สัญลักษณ์เชิงสังคม

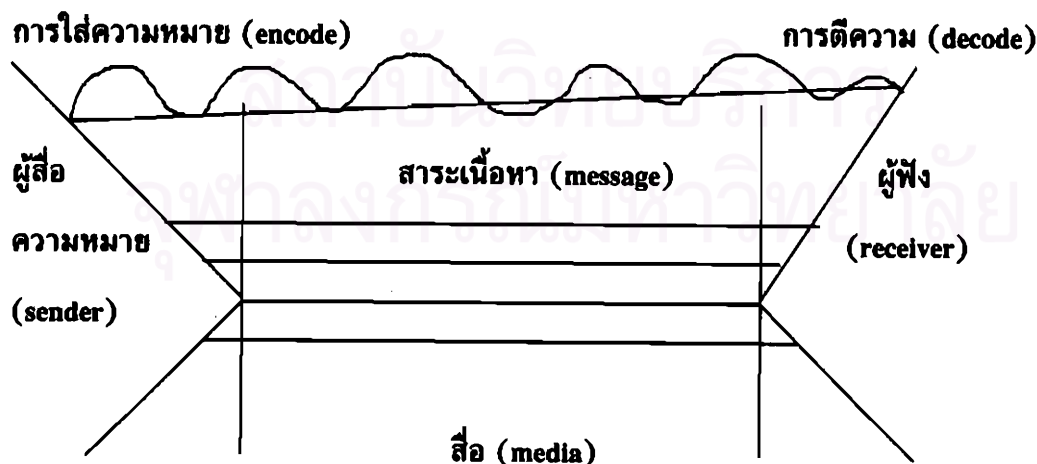
ทั้งนี้ จะได้นำทฤษฎีสัญญะวิทยาเข้ามาใช้ในส่วนการวิเคราะห์กลยุทธ์ของผู้ส่งสารว่าพิจารณาคัดเลือก กำหนดสัญลักษณ์ในสารที่จะผ่านกระบวนการสื่อสารมวลชนอย่างไร จึงจะ

สามารถทำให้ผู้รับสารเข้ารหัสหรือถอดรหัสสาร (Encode-Decode) ได้อย่างบรรลุตามวัตถุประสงค์

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการสื่อความอีกแนวคิดหนึ่งคือ แนวความคิดด้านคติชนวิทยา และวัฒนธรรมพื้นบ้านในด้านการแสดง และการสื่อความหมาย (อ้างถึงใน ซีรเดซ ซีนประภานุสรณ์ 2537) ที่นักคติชนวิทยา 2 ท่านคือ แดน เบ็น - เอโมส และ เคนเน็ช โกลสไตล์ เป็นผู้พัฒนาแนวคิดนี้ขึ้น โดยเน้นความสำคัญด้านภาวะแวดล้อม คติชน (Folklore) คือ เหตุการณ์ (Event) และการสังสรรค์สัมพันธ์ (interaction) ในรูปแบบของการแสดง (Performance) ที่มีการสื่อความหมาย มีการใช้ถ้อยคำเป็นสัญลักษณ์ สาระความหมาย และความเป็นตัวเป็นตนของคติชน (holistic entity) อยู่ที่เหตุการณ์ การสื่อความหมายและขอบข่าย (network) ของการสื่อความหมายในสังคม

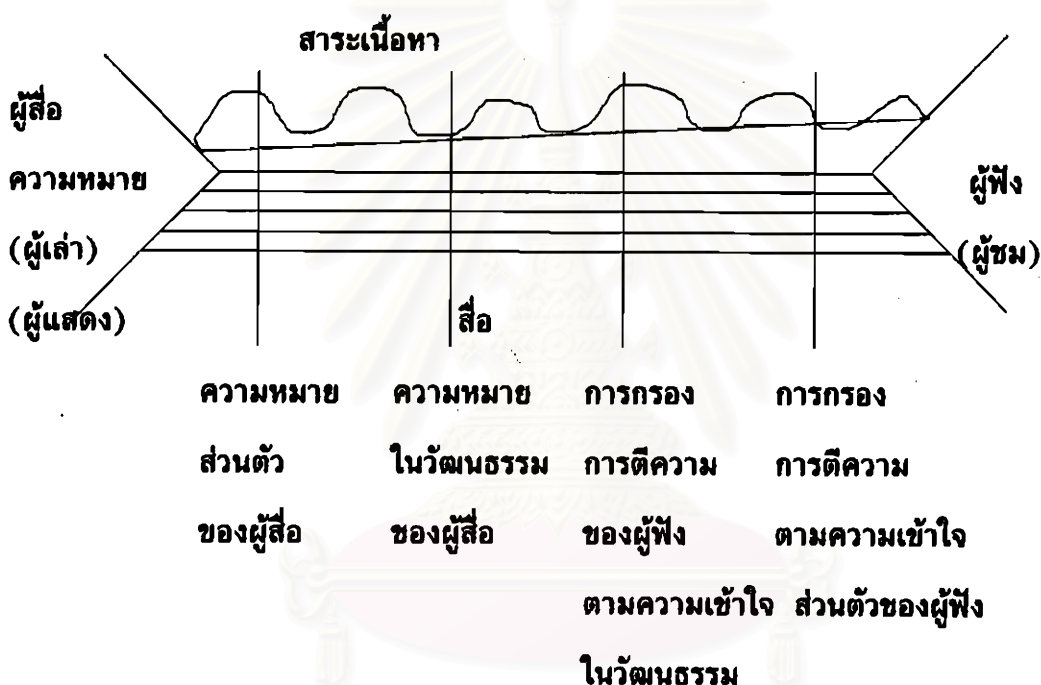
การวิเคราะห์ทางด้านการแสดงและการสื่อความหมาย พิจารณาประเด็นการวิเคราะห์และการตีความในแนวที่ “ความหมาย” ของเนื้อหาที่สื่อออกไปนั้นจะผูกพันกับเหตุการณ์ (event) และผูกพันอยู่กับผู้สื่อความหมาย (ผู้พูด, ผู้แสดง) ซึ่งต้องการที่จะให้การแสดงของตน สื่อความหมายในรูปแบบใด อย่างไร นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับทัศนคติ และการตีความของผู้รับสารด้วย โดยพอล ฮีเบอร์ท (Hiebert 1976:122) ได้เสนอผังภูมิรูปแบบการสื่อความหมายดังนี้ คือ

แผนภูมิที่ 3 : แสดงรูปแบบการสื่อความหมาย (1)

การสื่อความหมาย นอกจากประกอบด้วยสัญลักษณ์ดังกล่าวแล้ว ยังประกอบด้วยตัวบุคคล ผู้สื่อความหมาย ผู้ฟัง และเนื้อหาสาระอันเป็นข้อมูลที่ผู้สื่อต้องการสื่อความหมาย โดยเหตุที่ทั้งผู้สื่อความหมาย และผู้ฟังเป็นทั้งปัจเจกบุคคล และเป็นทั้งสมาชิกของสังคมใดสังคมหนึ่ง องค์ประกอบด้านปัจเจกบุคคล และด้านวัฒนธรรม จึงมีอิทธิพลต่อการสื่อความหมายและการตีความของผู้รับสาร

แผนภูมิที่ 4 : แสดงรูปแบบการสื่อความหมาย (2)

การเข้าใจความหมายของเนื้อหาสาระจึงจำเป็นต้องเข้าใจระบบพฤติกรรมในการสื่อความหมาย เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ การแสดงและการสื่อความหมาย การสื่อความหมายจะมีผลที่สามารถสื่อเนื้อหาสาระได้สมบูรณ์ที่สุด เมื่อทั้งผู้สื่อความหมาย และผู้ฟังเข้าใจเช่นเดียวกัน และตีความหมายเช่นเดียวกัน เคลล์ ไฮมส์ (1975:13) กล่าวถึงการแสดงและการสื่อความหมายที่แฝงไว้ว่า

“การแสดงต่างๆที่เกิดขึ้น ไม่ได้เกิดขึ้นแบบอัตโนมัติ แต่เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้น บรรลุผลสำเร็จ และสื่อความหมายไปได้ไกล และลึกซึ้งกว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น”

4. แนวคิดเรื่องการสื่อสารโดยใช้ภาษาท่าทาง (Body Language)

วรพล ธรรมิกบุตร (2534) กล่าวว่า การสื่อสารหมายถึง การถ่ายทอดความหมายและอารมณ์ไปสู่บุคคลอีกคนหนึ่งโดยใช้สื่ออะไรสักอย่าง สื่อที่ใช้กันอยู่ทั่วไป ได้แก่ภาษาที่เราใช้กันอยู่ทุกวันนี้ ทั้งนี้ ภาษาไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เพียงตัวหนังสือที่เราเขียนหรือภาษาที่เราพูดอยู่เท่านั้น แต่ยังรวมถึงสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องหมาย เช่น เครื่องหมายจราจร หรือ ที่เป็นรูปภาพต่าง ๆ ได้อีกด้วย สรุปแล้ว สิ่งที่เราใช้สื่อความหมายเรามักเรียกว่า ภาษา ดังนั้น หากมีการสื่อสารกันด้วยท่าทางเพื่อถ่ายทอดความหมายและอารมณ์ระหว่างบุคคลหรือระหว่างสัตว์ เราก็สามารถเรียกได้ว่า ภาษาท่าทาง การสื่อสารด้วยภาษาท่าทางมีขอบเขตของการแสดงออกอย่างกว้างขวางมาก คือคนเราสามารถสื่อสารได้หลายวิธี เช่น การแสดงออกทางสีหน้า สายตา การขยับร่างกาย การจัดระยะระหว่างบุคคล น้ำเสียงและระดับเสียง ผู้ที่ได้ค้นคว้าและเขียนตำราทางด้านนี้ เรียกการสื่อสารประเภทนี้ด้วยคำต่าง ๆ กันออกไป เช่น Ruesch ใช้คำว่า การสื่อสารโดยไม่ใช้ภาษาพูด ซึ่งรวมถึง

1. ภาษาสัญลักษณ์ (Sign Language) เช่น การส่งสัญญาณสื่อสารของลูกเสือ การส่งภาษาใบ้

2. ภาษาการกระทำ (Action Language) หมายถึงการกระทำทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการกระทำที่ตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม ที่จะก่อให้เกิดการสื่อความหมายแทนคำพูด

3. ภาษาวัตถุ (Object Language) รวมถึงการแสดงออกทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจในการใช้หรือแสดงวัตถุต่าง ๆ เช่น เสื้อผ้าที่สวมใส่ การจัดบ้าน รูปร่างลักษณะของบ้าน

Hall เรียกการสื่อสารแบบนี้ว่า ภาษาเงียบ (Silent Language) Fast ใช้คำที่แตกต่างออกไป โดยใช้ชื่อว่า ภาษาร่างกาย (Body Language) ทั้งนี้หากจะแยกแยะออกให้ละเอียดแล้ว ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการสื่อสารด้วยภาษาท่าทาง มีอยู่ด้วยกันถึง 18 ปัจจัย จากการแยกแยะของ บากเกอร์และโคลลินส์ ได้แก่

- พฤติกรรมของสัตว์และแมลง
- วัฒนธรรม
- สภาพแวดล้อม
- ท่าทาง สีหน้า และการเคลื่อนไหวร่างกาย
- พฤติกรรมของมนุษย์

- กระสวนหรือรูปแบบของการแสดงปฏิกิริยาโต้ตอบ
- การเรียนรู้
- เครื่องจักร เครื่องกลต่าง ๆ
- สื่อมวลชนต่าง ๆ
- สถิติปัญญาและความฉลาด การรับรู้ จินตนาการและความคิดสร้างสรรค์
- ดนตรี
- ภาษาทุก ๆ รูปแบบ
- การแต่งกาย
- สภาพจิต
- รูปร่าง
- ช่วงระยะ
- การสัมผัสสลับคำ และความรู้สึกทางผิวหนัง
- เวลา

การศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องภาษาท่าทางต้องอาศัยความรู้ทางด้านจิตวิทยา และทางด้านมานุษยวิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขาวัฒนธรรม (Cultural Anthropology) เข้าประกอบด้วย ทั้งนี้ได้มีการยอมรับกันว่าระหว่างภาษาและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะต่างมีอิทธิพลและความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด จนมีการเรียกความสัมพันธ์ดังกล่าวว่า “วัฒนธรรมการสื่อสาร”

นอกจากนี้ ยังมี แนวคิดในเรื่อง “การสื่อสารเชิงอวัจนะ” (Non-Verbal Communication) ที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในประเด็นดังกล่าวเช่นกัน โดยมีแนวคิดว่าในขณะที่ปฏิสัมพันธ์ส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในสังคมดำเนินไปด้วยรหัสทางการพูด ทางสายตา สารที่สื่อซึ่งมีความหมายจำนวนมากจริง ๆ แล้วกลับเป็นสารประเภท อวัจนะ หรือที่นิยมเรียกกันว่า “ภาษาเงียบ”

ดันแคน (Duncan) แบ่งการสื่อสารเชิงอวัจนะออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

1. การเคลื่อนไหวทางร่างกาย (body motion) หรือภาษาท่าทาง (kinesic behavior) ประเภทนี้รวมถึงอากัปกริยาและความเคลื่อนไหวของร่างกาย การแสดงออกทางสีหน้า สายตา ท่าทางต่าง ๆ

2. **ปริภาษา (paralanguage)** ประเภทนี้รวมถึงคุณภาพของเสียง การพูดตะกุกตะกัก การหัวเราะ การท้าว และการคำราม
3. **เทศภาษาหรือระยะห่าง (proximics or space)** ประเภทนี้รวมถึงการใช้และการรับรู้เกี่ยวกับระยะห่างทางกายภาพของคนเรา
4. **การดมหรือการได้กลิ่น (olfaction)** หมายถึง การตีความอันเนื่องมาแต่การได้กลิ่นต่าง ๆ
5. **การไหวรู้สึกของผิวกาย** อันเนื่องมาแต่การสัมผัส การกอด ตลอดจนอุณหภูมิ
6. **การใช้สิ่งของเครื่องประดับ (artifacts)** ประเภทนี้รวมถึงสิ่งของต่าง ๆ เช่น เสื้อผ้า เครื่องสำอาง และเครื่องประดับต่าง ๆ

นอกจากนี้คำกล่าวที่ว่า “การสื่อสารเชิงอวัจนะส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่เกี่ยวโยงโดยตรงกับวัฒนธรรม” นั้น เป็นข้อความที่สะท้อนให้เห็นข้อเท็จจริงในประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาโดยตรง เนื่องจากการประดิษฐ์คิดค้นภาษาท่าหรือที่เรียกกันว่า “นาฏยภาษา” ที่นำมาใช้ในการแสดงนาฏศิลป์นั้นแม้จะเป็นการดัดแปลง ประยุกต์จากท่าทางตามธรรมชาติ เช่น ท่าเดิน ท่าไหว ฯลฯ ก็ตาม แต่ก็ถือเป็นสิ่งที่ได้ถูกจัดทำอย่างเป็นระบบ ระเบียบและเหมาะสมแล้วกับวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นหรือสังคมของแต่ละสถานที่ เนื่องจากความเข้าใจอวัจนะภาษาที่จะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องผ่านการตกลงร่วมกันทางสังคมเสียก่อนว่ารหัสแต่ละชนิดนั้นจะสามารถถอดความหมายออกมาได้อย่างไรบ้าง ผู้วิจัยจึงเลือกแนวคิดดังกล่าวเข้ามาประกอบการวิจัยในแง่ของการสื่อสารโดยใช้นาฏยภาษา ซึ่งถือเป็นภาษาท่าทางในการแสดงนาฏศิลป์ที่ใช้ถ่ายทอดและสื่อความไปยังผู้รับสารโดยผ่านสื่อโทรทัศน์

5. แนวคิดเรื่องการปรับประสานระหว่างสื่อพื้นบ้านกับสื่อมวลชน (Extenson of Folk Media Through the Mass Media)

เป็นการศึกษาการนำเอาสื่อพื้นบ้านหรือสื่อประจำชาติมาปรับประสานเข้ากับสื่อมวลชน โดยจากการประชุม Unesco ในเอกสารเรื่อง Folk media and mass media in population communication (1982) ได้มีการนำเสนอแนวคิดที่ว่า ทั้งสื่อพื้นบ้านและสื่อมวลชนต่างก็มีพัฒนาการกันมาอย่างต่อเนื่องตามลักษณะเฉพาะของตน และผู้ที่ออกแบบกระบวนการสื่อสาร

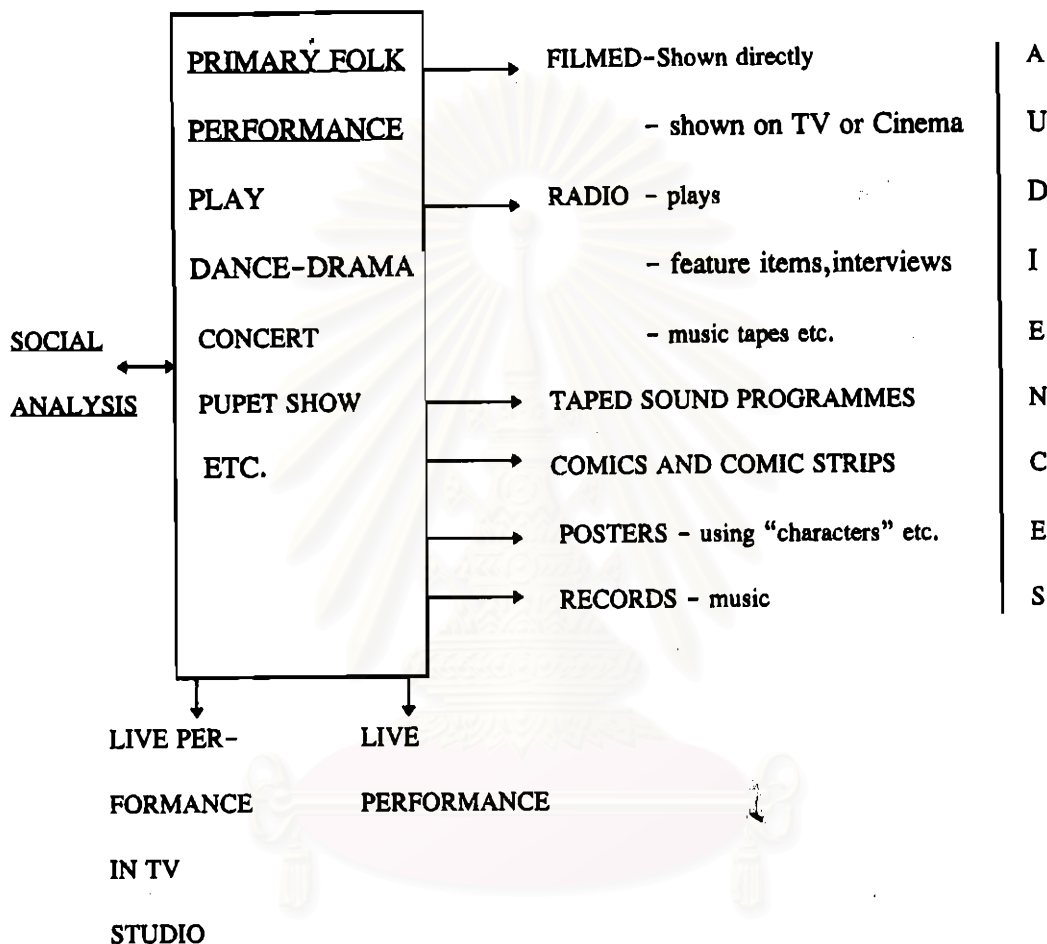
ของสื่อพื้นบ้านก็สามารถที่จะขยายหรือเพิ่มปริมาณผู้ชมหรือผู้รับสารได้ โดยอาศัยศักยภาพของสื่อมวลชน ซึ่งจะส่งผลทำให้สื่อพื้นบ้านสามารถทำหน้าที่ในการส่งสารได้อย่างสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ทั้งนี้เอกสารดังกล่าวได้เสนอกลยุทธ์ในการปรับประสานสื่อพื้นบ้านกับสื่อมวลชน 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ลักษณะของการปรับประสาน (Ways of integration) คือ ลักษณะวิธีการในการปรับประสานสื่อทั้งสองประเภทนี้ อาทิ การใช้รูปแบบการนำเสนอของสื่อพื้นบ้านแต่สามารถสร้างให้เกิดรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้นด้วยศักยภาพสื่อมวลชน ซึ่งจะทำให้เกิดการขยายไปในวงกว้างขึ้น, การใช้ประโยชน์จากรูปแบบของสื่อพื้นบ้านในการเผยแพร่ประเพณีและความเชื่อโดยผ่านทางรายการของสื่อมวลชน ฯลฯ
2. ขั้นตอนของการปรับประสาน (Steps of integration) นั่นคือขั้นตอนที่จะปรับประสานสื่อทั้งสองประเภทเข้าด้วยกัน อาทิ ต้องมีการวิเคราะห์ความต้องการของผู้รับสารเพื่อคัดเลือกวิธีการสื่อสารให้เหมาะสม, พิจารณาจากรูปแบบของสื่อพื้นบ้านและเลือกปรับประสานกับประเภทสื่อมวลชนที่สามารถผสมผสานกันได้อย่างกลมกลืนและเกิดประโยชน์สูงสุด , ต้องพิจารณาว่า “สาร” ในลักษณะใดที่ต้องการส่ง และสารนั้นเหมาะสมกับลักษณะของผู้รับสารในพื้นที่นั้นๆ หรือไม่ ฯลฯ
3. สิ่งที่ต้องคำนึงถึงในการปรับประสาน (Some special considerations) คือ การคำนึงถึงความเหมาะสมของการปรับประสานสื่อทั้งสองประเภท เนื่องจากมีลักษณะบางส่วนที่แตกต่างกัน ดังนั้นในการปรับประสาน จึงต้องคำนึงถึงเงื่อนไขบางประการ อาทิ รูปแบบของสื่อพื้นบ้านทั้งหมดที่มีอยู่นั้น ไม่ได้หมายความว่าทุกรูปแบบจะสามารถผสมผสานเข้ากันได้กับสื่อมวลชนทั้งหมด ซึ่งจะต้องอาศัยการศึกษาหาความเหมาะสมก่อนที่จะนำมาใช้ร่วมกัน หรือ ในการนำเอาสื่อทั้งสองประเภทมาใช้ร่วมกันทุกครั้ง ผู้ที่ดำเนินการจะต้องมีความเป็นมืออาชีพและสามารถดำเนินการได้อย่างเกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่สูญเสียเอกลักษณ์ของสื่อแต่ละประเภท ฯลฯ
4. รูปแบบของการปรับประสาน (Model of integration) รูปแบบของการปรับประสานที่มีการเสนอแนะไว้ อาทิ ในการปรับประสานระหว่างสื่อพื้นบ้านกับสื่อมวลชนนั้น จะมีเรื่องของเทคโนโลยีเข้ามามีส่วน เช่น การบันทึกเทป ซึ่งจะต้องมีรูปแบบวิธีการแสดงที่แตกต่างจากการแสดงสดตามปกติ, เทปการแสดงนั้นสามารถที่จะนำไปเผยแพร่สู่ผู้ชมได้โดยตรง แต่บางครั้งเทปการแสดงดังกล่าวก็สามารถที่จะมาใช้เป็นระบบสื่อสัญญาณของสถานีโทรทัศน์ได้ด้วย เช่น

นำบางส่วนของ การแสดงไปประกอบในบางรายการของสถานีฯ โดยมีแผนผังแสดงรูปแบบการปรับประสานสื่อพื้นบ้านกับสื่อมวลชน ดังนี้

แผนผังที่ 5 แสดงรูปแบบของการปรับประสานระหว่างสื่อพื้นบ้านกับสื่อมวลชน

กล่าวโดยสรุปสำหรับแนวคิดในเรื่องนี้ก็คือ หลักในการปรับประสานระหว่างสื่อพื้นบ้านกับสื่อมวลชน ซึ่งจะต้องมีการพิจารณาว่า สื่อประเพณีนั้นสามารถนำเสนอเนื้อหาสัมพันธ์กับสื่อมวลชนหรือไม่ หรือ รูปแบบของสื่อมวลชนที่นำมาใช้เข้ากับเนื้อหาของสื่อพื้นบ้านหรือไม่ โดยสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดดังกล่าวมาประกอบการศึกษาถึงการนำเอาสื่อนาฏศิลป์ซึ่งถือเป็นสื่อประเพณีของไทยมาปรับประสานให้เข้ากับสื่อมวลชน คือ สื่อโทรทัศน์ เพื่อหาวิธีการทั้งทางด้านแนวคิดและแนวปฏิบัติที่มีความเหมาะสมที่สุดในการดำเนินการดังกล่าว

6. งานวิจัยเรื่อง บทบาทหนังสือทางโทรทัศน์ในการถ่ายทอดความรู้ โดยอินทรา สุวรรณ
(2540)

เนื้อหาของงานวิจัยเป็นไปเพื่อวิเคราะห์บทบาทหนังสือในฐานะสื่อพื้นบ้านในด้านการถ่ายทอดความรู้ทางโทรทัศน์และวิธีการนำเสนอที่เหมาะสม เพื่อให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ในการถ่ายทอดความรู้โดยอาศัยสื่อพื้นบ้าน เช่น หนังสือ

โดยผลการวิจัยพบว่า สื่อพื้นบ้านหนังสือสามารถถ่ายทอดสาระความรู้ต่างๆ รวมถึงบทบาทในการอบรมสั่งสอนให้ข้อมูลข่าวสารและแสดงความคิดเห็นแก่ประชาชนในสังคมได้ โดยถึงแม้ว่าจะเป็นการแสดงหนังสือทางโทรทัศน์ก็ตาม แต่ผู้ชมหรือผู้รับสารก็ยังสามารถรับสารที่ต้องการส่งได้

ผู้วิจัยจึงได้นำข้อมูลจากงานวิจัยเรื่องนี้มาประกอบในการศึกษาประเด็นของการนำเอาสื่อมวลชนเข้ามาเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมสื่อศิลปในสังคมไทย รวมทั้งการศึกษาถึงแนวคิดและแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการปรับประสานระหว่างสื่อศิลปและสื่อมวลชน

นอกจากแนวคิดและทฤษฎีทางด้านสังคมศาสตร์ที่ผู้วิจัยได้ยกขึ้นมา เพื่อใช้เป็นหลักในการศึกษาแนวทางการปรับประสานและส่งเสริมสื่อศิลปผ่านสื่อโทรทัศน์ดังกล่าวมาแล้วนั้น สิ่งที่น่าจะคำนึงถึงและอาจเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมสื่อศิลปก็คือ นโยบายของประเทศในการรณรงค์วัฒนธรรมไทยอย่างเป็นทางการ อาทิ การกำหนดให้ปี พ.ศ. 2538 จนถึง ปี พ.ศ. 2540 เป็นปีสืบสานวัฒนธรรมไทย ซึ่งได้มีการจัดกิจกรรมขึ้นหลายอย่าง โดยมุ่งเน้นไปที่การให้ความรู้ ความเข้าใจทางวัฒนธรรม การใช้สื่อเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมไทย และการสร้างจิตสำนึกทางวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นแก่เยาวชนและประชาชน นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงนโยบายของสถานีโทรทัศน์หรือหน่วยงานสื่อสารมวลชนในเรื่องการเผยแพร่วัฒนธรรมของชาติซึ่งหมายรวมสื่อศิลปด้วยนั้น เนื่องจากน่าจะเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อแนวทางวิธีการปฏิบัติงานเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมของชาติอีกด้วย